

poljskih državnih institucij v obdobju t.i. drugega, »evropskega« vala neoliberalizacije. Ravno v tem obdobju pa je med drugim prišlo do pomembnega prevrata v razvoju poljskega gospodarstva, ki ga pričujoče delo ne omenja, in tako ne problematizira enega ključnih vidikov zastavljenega teoretskega horizonta, tj. družbeno-politično vlogo tujih vlagateljev pri vzpostavljanju neoliberalne hegemonije na lokalni ravni. Četudi je res, da je diskurz v prid tujim investitorjem igral pomembno vlogo pri sistemskih spremembah na prelomu 1990, pa so multinacionalna podjetja pri prestrukturiranju gospodarstev Srednje in Vzhodne Evrope igrala obrobno vlogo vse do konca prejšnjega stoletja, ko so tuja vlaganja šele začela množično pritekati v regijo. Vse dotlej so si voditelji držav Višjegrajske skupine, z izjemo Madžarske, prizadevali za vzpostavitev nekakšnega »nacionalnega« kapitalizma, ki bi privilegiral domače akterje in gospodarstvenike.

Podobno bi lahko dejali tudi glede upoštevanja vloge »podrejenih« družbenih akterjev in njihovih političnih strategij. Četudi Shields na več mestih opozori na slabšanje položaja poljskih delavcev, zlasti z vidika naraščanja brezposelnosti in revščine, pa globalni fokus njegove analize ostajajo družbene elite, bolj malo pa zvemo o konkretnih spremembah družbenih odnosov med različnimi družbenimi sloji oz. razredi in o transformaciji politične in strukturne moči poljskega delavskega razreda. Ekonomistično branje vzpona politične

desnice, ki ga pričujoča razprava posledično nehote privzame, je zlasti problematično v kontekstu aktualnega dogajanja znotraj EU, kjer je desničarski populizem najšibkejši ravno v državah na južni periferiji evro območja, kljub primerjalno najvišjemu porastu brezposelnosti v času krize.

Z drugimi besedami, v *The International Political Economy of Transition: Neoliberal hegemony and Eastern Europe's transformation* izvemo veliko o mednarodnih vidikih postsocialistične tranzicije, bolj malo pa o neoliberalnem prestrukturiranju poljskega gospodarstva in državnih institucij kot takega ter o vzrokih lokalne »specifičnosti«. Analitično kritična svežina, ki jo vnaša pričujoče delo v razprave o politični ekonomije postsocialističnih držav, ostaja tako bolj grenkega priokusa.

Marko HOČEVAR
Fakulteta za družbene vede,
Univerza v Ljubljani

Stephen Edgell
The Sociology of Work: Continuity and Change in Paid and Unpaid Work (2nd Edition)
Sage, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore in Washington DC 2012,
279 strani, 30.99 £
(ISBN 978-1-84920-413-2)

V zadnjih desetletjih se tako narašča dela kot tudi razumevanje le-tega spreminjata. Vse manj je »klasičnega« (mezdnega) dela, torej dela za

nedoločeni in polni delovni čas, hkrati pa se – tudi pod vplivom procesov globalizacije, tehnološkega razvoja in utrjevanja neoliberalnega konsenza – povečujejo netipične, nestandardne in prekarne oblike dela. Temelje za razumevanje teh in podobnih procesov lahko najdemo v knjigi Stephena Edgella, *The Sociology of Work: Continuity and Change in Paid and Unpaid Work*. Gre v bistvu za učbenik, ki je zelo dobro strukturiran in razdeljen na deset poglavij, v katerih avtor predstavi ključne avtorje, ideje in koncepte, ki so povezani z razumevanjem in razvojem dela v kapitalizmu.

V prvem poglavju Edgell na kratko predstavi transformacije dela skozi zgodovino. Našteje pet različnih tipov družb, odvisno od načina produkcije in same narave dela: (1) družbe, utemeljene v lovu in nabiralništvu; (2) hortikulturene družbe; (3) agrarne družbe. V drugem delu poglavja avtor obravnava četrti tip družb – družbe, ki so se razvile z vznikom industrijskega kapitalizma v 19. in prvi polovici 20. stoletja – ter analizira bistvene značilnosti dela v industrijskem kapitalizmu in razumevanje dela kot osrednje aktivnosti za družbeno (re)produkcijo. Peta oblika družbe, ki je sicer ne tematizira v tem poglavju, temveč jo zgolj shematsko predstavi, je postindustrijska kapitalistična družba, značilna za pozno modernost, ki jo zaznamuje drugačna organizacija dela in tudi regulacija same družbe.

Drugo poglavje obravnava odnos med delom v industrijskem kapitalizmu in odtujitvijo. Edgell na začetku

povzame Marxovo razumevanje odtujitve v kapitalizmu: odtujitev od produkta dela, odtujitev od delovnega procesa, odtujitev od generičnega bistva človeka (*Gattungswesen*) in odtujitev delavcev od drugih delavcev (družbena odtujitev). V nadaljevanju predstavi pionirsko in tudi najbolj znano empirično raziskavo odtujitve v 20. stoletju, ki jo je v prvi polovici 60. let prejšnjega stoletja v ameriških tovarnah izvedel Robert Blauner, in sicer s ciljem, da potrdi ali ovrže Marxovo tezo o odtujitvi v industrijskem kapitalizmu. Blauner je analiziral štiri različne veje industrije, za katere je značilen različen tip dela: tiskarska industrija, v kateri prevladuje obrtniško delo; tekstilna industrija, v kateri stroji prevladujejo v produkciji; avtomobilska industrija, v kateri je najbolj razširjeno delo za tekočim trakom; kemična industrija, v kateri je delovni proces popolnoma podrejen tehnologiji. Odtujitev je operacionaliziral prek štirih spremenljivk: nemoč (svoboda in nadzor), nesmisel (razumevanje in smisel), družbena izolacija (pripadnost in identiteta), samoodtujitev (vpetost in samoizražanje). Največ odtujitve je zasledil v avtomobilski (tekoči trak) in tekstilni (nagnjenost k avtomatizaciji) industriji, medtem ko naj bi bila odtujitev v obrtniškem delu, ki je prevladovalo na začetku industrializacije (v tem primeru tiskarska industrija) in v novih produkcijskih procesih, v katerih popolnoma prevladuje tehnologija, a vendar delavci pridobijo nadzor nad stroji in si s tem povrnejo tudi dostojanstvo, manj izražena. Tako je prišel

do zaključka, da gre v bistvu za obrnjeni zgodovinski trend odtujitve in za tendenco zmanjševanje odtujitve.

V tretjem in četrtem poglavju avtor predstavi dve nasprotujoči si tezi, ki izhajata iz različnih teoretskih predpostavk, obe pa sta vezani na analizo in razvoj dela v Združenih državah Amerike (ZDA). Prva je teza o zmanjševanju veččin in spretnosti delavcev, ki jo je, izhajajoč iz Marxa, uveljavil in razvil Harry Braverman v knjigi *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. Braverman pravi, da taylorizem in mehanizacija dela prinašata vse bolj standardizirano in poenostavljeno delo, za katero posebne veščine niso niti potrebne niti zaželeni. Ob tem pa se zaradi avtomatizacije povečuje nadzor managerjev in zmanjšuje nadzor delavcev nad samo produkcijo. Druga, nasprotna teza od Bravermanove, je teza o tendenčnem povečevanju veččin in spretnosti delavcev, ki jo je predstavil in razvil Daniel Bell. Bell išče potrditve za svojo tezo v zmanjševanju »proletariata«, povečevanju profesionalnega in storitvenega dela, kjer se ljudje pogovarjajo med seboj, upadu hierarhičnih delovnih organizacij in tudi nebirokratskih strukturah novih delovnih organizacij. Za Bella je bistven premik od industrijske k postindustrijski družbi. Ob tem je Bell opazal povečanja števila študentov, predvsem v naravoslovju in tehniki. Zaradi tega naj bi bila nova družba utemeljena na povečevanju veččin delavcev. Četrto poglavje avtor sklene s poskusom približevanja

obeh tez in izpostavi tezo o polarizaciji veččin – v določenih geografskih prostorih in produkcijskih sektorjih velja Bravermanova teza, v drugih pa gre za prevlado Bellove teze. Tisti, ki so že zaposleni v storitvenih dejavnostih, bodo prej kot industrijski delavci izkusili povečanje veččin, povezano z dodatnim izobraževanjem.

Peto in šesto poglavje sta namenjena analizi in primerjavi industrijskega in storitvenega dela v fordizmu ter neo-/postfordizmu. Izhajajoč iz regulacionistične šole, Edgell predstavi ključne značilnosti fordizma: gre za množično produkcijo in množično potrošnjo, hkrati pa tudi za specifični družbeno-politični način regulacije, ki ju podpira. Avtor izpostavi ključne značilnosti industrijskega dela v fordizmu: razdeljene in poenostavljene naloge (taylorizem); delo za tekočim trakom; standardizacija in nizka kakovost produktov. V 70. letih je fordizem doživel veliko krizo, po kateri se je marsikaj spremenilo tako v sferi produkcije kot tudi v načinu regulacije družbe. Tako pridemo do prehoda v novo obdobje, ki ga eni opredeljujejo kot neofordizem, drugi pa kot postfordizem. Avtor naslovi obe tezi prek ključnih sprememb in značilnosti industrijskega dela (japonske inovacije in toyotizem oziroma *Japanese lean production* – japonska vitka proizvodnja) in storitvenega dela.

V sedmem poglavju Edgell izpostavi porast in širjenje nestandardnega dela ter analizira štiri področja, na katerih je mogoče zaznati destandardizacijo. Prvič, deregulacija trga delovne sile in individualizacija

pogodbenega razmerja odpirata prostor za širjenje različnih oblik samozaposlitev. Drugič, prostorska standardizacija pomeni, da se delo opravlja na več mestih, predvsem pa se je razširilo delo od doma. Tretjič, nestalno in tudi delo za nopolni delovni čas je seveda obstajalo tudi v času fordistične hegemonije, a je bilo zanemarljivo, danes pa je, pod vplivom deregulacije trga delovne sile ter ob spremenjenih strategijah kapitala in ob preferencah zaposlenih, vse bolj razširjeno.

Osmo poglavje obravnava negativne posledice brezposelnosti v kapitalizmu. Avtor najprej analizira depri-vacijsko tezo, ki jo je postavila in razvila Marie Jahoda s svojimi sodelavci, izhajajoč iz terenske študije v mestecu Marienthal v Avstriji v letih 1931–1932. Jahoda je s sodelavci prišla do sklepa, da problem pri brezposelnosti ni le umanjkanje plače/dohodka, temveč obstajajo tudi druge škodljive posledice brezposelnosti: umanjkanja družbenega stika in stalne dejavnosti, izguba smisla in identitete ter tudi presežek prostega časa. Hkrati je Jahoda trdila, da različne skupine različno občutijo specifične negativne posledice brezposelnosti. Zaradi tega se Edgell v nadaljevanju ukvarja s trikotnikom razred, starost in spol ter skuša identificirati najbolj ogrožene skupine, ki v času (cikličnih) kriz v kapitalizmu ostanejo brez zaposlitve.

V devetem poglavju avtor analizira gospodinjsko delo (*domestic work*), ki je feminizirano, spregledano in neplačano. Prek štirih empiričnih spremenljivk, ki jih je uporabil

že Blauner v lastni študiji o odtujitvi, izpostavi, da različna gospodinjska dela različno prispevajo k odtujitvi – materinstvo prinaša dosti večje zadovoljstvo kot, recimo, neko drugo gospodinjsko delo. V nadaljevanju Edgell predstavi tezo o simetrični družini Younga in Willmotta. V 18. stoletju naj bi v predindustrijski družini moški in ženske delali skupaj kot enota produkcije. V 19. stoletju je s pojavom »industrijske« družine prišlo do delitve dela med moškimi in ženskami. V drugi polovici 20. stoletja se je ta delitev in tudi segregacija zmanjšala, da bi v 21. stoletju imeli več različnih tipov družin, od nesimetričnih do simetričnih, kjer so tako moški kot tudi ženske zaposleni, oba partnerja pa tudi opravljata gospodinjsko delo.

V zaključnem, desetem, poglavju Edgell poudari pomen in vpliv globalizacije na spremembe pri plačanem in neplačanem delu. Avtor izpostavi štiri gonilne sile procesov globalizacije. Racionalizem, tip mišljenja, ki ni omejen na nacionalne meje, religije, rase, temveč opredeljuje »misliti globalno«; kapitalizem kot poseben način organiziranja produkcije; tehnologija, ki omogoča aplikacijo znanstvenega vedenja, ki je usmerjeno k reševanju praktičnih problemov (hitrejša in varnejša potovanja ter transport blaga); regulacija, ki se nanaša na pravni in politični okvir, ki omogoča širjenje in poglobljanje globalizacije (mednarodne organizacije – OZN, IMF ipd.). V sklepnih pripombah Edgell na kratko povzame osnovne poteze prevladujočega razumevanja mezdnega dela: gre za

delo, ki je povezano s kapitalizmom, industrializacijo, modernostjo in patriarhatom, ki pa se pod vplivom neoliberalnih javnih politik, globalizacije, tehnološkega napredka, feminizma, fleksibilizacije trga delovne sile in drugih dejavnikov spreminja.

Velika prednost učbenika je v tem, da v njem lahko najdemo veliko tabel in razpredelnic, kar še dodatno približa ključne poante bralki oziroma

bralcu. Na koncu knjige je tudi slovar pojmov, ki odpira vrata za vstop v konceptualno polje družboslovja in specifično sociologije dela. Kljub določenim spregledanim temah, kot je, recimo, vpliv rasizma na delitev dela in zaposljivost, moramo poudariti, da je knjiga več kot primerna za vse, in ne samo za študentke in študente, ki hočejo spoznati ključne teme in probleme na polju sociologije dela.